

Opdragelse til hvilket demokrati

DEMOKRATIPROJEKT. Elevers forståelse, holdninger og motivation til demokratisk deltagelse følges ikke altid ad, viser forskningsprojekt. Skolens samtaledemokrati må suppleres mere undervisning i kundskaber og færdigheder i samfundsmæssig demokrati

Af Jakob Skjernaa Hansen og Hans Dorf

>>Jeg havde aldrig forestillet mig at jeg skulle komme i den situation, at jeg skulle understrege, at folkeskolens formålsparagraf siger, at eleverne skal opdrages til demokrati. Vi har vænnet os til, at det var noget man skrev, fordi det lød godt, men jeg skal da sandelig love for, at jeg er blevet utrolig glad for den formålsparagraf<<. Sådan sagde statsminister Anders Fogh Rasmussen for nylig ifølge *Folkeskolen* nummer 49 sidste år.

Hans interesse for skolens demokratiske dannelsesopgave synes aktuelt motiveret af en bekymring for, om der findes et ekstremistisk potentiale blandt eleverne, som kan true ytringsfrihed og ligestilling. Omfanget af ekstremistiske holdninger, tilbøjeligheder og aktiviteter blandt eleverne i folkeskolen er så vidt vides ukendt. Derimod kan man pege på en anden og måske langt mere generel problematik, som drejer sig om, at mange unge i Danmark – og ikke kun blandt tosprogede – ikke ser sig selv som kommende aktive deltagere i demokratiet. Det er veldokumenteret i flere undersøgelser.¹

I en ny undersøgelse fra forskningsprojektet 'Demokratiprojektet' ved Odense Seminarium har vi fundet, at der findes en gruppe elever (i 9. klasse), som - i forhold til fire forskellige demokratiske deltagelsesformer - hverken deltager nu eller regner med at komme til det i fremtiden. De fire former er: 1: deltagelse i politisk ungdomsorganisation, 2: græsrodsarbejde, 3: humanitært arbejde, og 4: underskriftindsamling eller demonstration. Næsten hver tredje elev (30 procent) af de spurgte distancerer sig fra alle fire former for deltagelse. Hertil kommer 5 procent, som svarer >>ved ikke<< til samtlige muligheder for deltagelse.

De tal problematiserer alvorligt, hvordan vi opdrager den kommende generation til demokrati. Den pædagogiske diskussion om demokratibegrebet har i flere årtier været forankret i en tilsyneladende modsætning mellem Hal Kochs fokus på den demokratiske samtale og Alf Ross' på de formelle demokratiske procedurer. Og i folkeskolen er det samtaledemokrati, der dominerer forståelsen af, hvad opdragelse til demokrati er. Men på Undervisningsministeriets konference i oktober - om unges deltagelse i det formelle demokrati - gjorde lektor Ove Korsgaard fra Danmarks Pædagogiske Universitet opmærksom på, Hal Koch også var optaget af, hvad det er for et fællesskab demokratiet må være forankret i, og Kochs svar var, at det fællesskab i et moderne samfund kun kan være politisk og humanistisk og ikke kulturelt og nationalt.ⁱⁱ

Korsgaard peger også på, at der findes en anden side af Alf Ross' demokratibegreb, nemlig de personlige forudsætninger for demokratisk deltagelse. Opdragelse til demokrati må, siger Ross, omfatte tre aspekter: det karaktermæssige (initiativ og selvstændighed, samfølelse og ansvarsbevidsthed), det intelligensmæssige (evne til selvstændig vurdering og kritisk tilegnelse) og det stofmæssige (orientering i samfundet).ⁱⁱⁱ Også for Ross er demokratiet knyttet til en forestilling om fællesskab, og Ross giver et lige så bredt billede af demokratiets krav til individet, som Koch gør.

Demokrati og fællesskab?

Disse ligheder frem for forskelle mellem de to, der især har præget den danske demokratidebat, giver anledning til i hvert fald to overvejelser. Den første er, hvad det er for en slags fællesskab, der er demokratiets klangbund. Er det et fællesskab i livsform, identitet, tro og så videre, eller er det et fællesskab om politiske rettigheder? Det er fristende at henvise til den ændring af folkeskolens formålsparagraf, som fandt sted med 1993-loven, hvor passagen >>Folkeskolen skal gøre eleverne fortrolige med dansk kultur og bidrage til deres forståelse for andre kulturer<< er sat ind i netop det afsnit, hvor forpligtelsen til at forberede til folkestyre også er formuleret. Det er blevet diskuteret, om der i formuleringen ligger en drejning væk fra en politisk og hen mod en kulturel forståelse af, hvilken slags fællesskab, der konstituerer demokratiet.^{iv} Så vi for eksempel bedre kan forstå, hvorfor indvanderne ikke har så let ved det med demokrati som vi andre.

Men svar fra Demokratiprojektet tyder på, at tosprogede (i 9. klasse) ikke adskiller sig mere fra de øvrige danske land-, by- og friskoleelever, end de adskiller sig indbyrdes. Derimod tyder andre af projektets resultater på, at autoritetsopfattelsen, hyppighed af diskussion om samfundsmæssige forhold og den oplevede værdi af dialog i hjemmet – men for eksempel også oplevelsen af, hvor interessante skolens undervisningsemner er, og hvilken grad af indflydelse skolen tilbyder – har større sammenhæng med elevernes syn på forskellige aspekter af demokratiet end kulturfaktoren.

Der er altså væsentlige sociale forskelle på forudsætningerne for at deltage i demokratiet, og det komplicerer spørgsmålet om, hvordan skolens demokratiske forpligtelse opfyldes.

Lektor Jørgen Husted rejste i et interview i *Folkeskolen* for nylig spørgsmålet, om der er enighed om, at folkeskolen har et godt og vigtigt (demokratisk) formål. Han støtter selv formålet med den begrundelse, at eleverne – ikke mindst i en globaliseret verden – gennem skolens undervisning og hele dagligdag skal lære at >>tænke og tale<<. Samtidig mener han, at det der holder Danmark sammen er, at børn fra forskellige miljøer mødes i folkeskolen og er fælles om noget.

Man kan selvfølgelig også vælge at bestride betydningen af, om demokratiet overhovedet er forankret i et folkeligt fællesskab. På ministeriets demokratikonference provokerede Hillerøds socialdemokratiske borgmester, Nick Hækkerup, ved at kun at knytte forventninger om demokratisk deltagelse til et 'elitesegment' af ungdommen som kommende reel bærer af det parlamentariske demokrati. Hækkerups to øvrige ungdomsgrupper, 'Lalandia-segmentet' og 'tabersegmentet', knytter sig kun til demokratiet som vælgere og legitimation for de politiske elites beslutninger. Eller de stemmer slet ikke!^v

Vores data fra Demokratiprojektet peger på, at der kan identificeres et elitesegment i den forstand, at omkring 2 procent af eleverne svarer bekræftende på spørgsmålet om deltagelse eller forventet deltagelse i alle fire deltagelsesformer. Hvis vi nøjes med at se på, hvor stor en andel af eleverne der tilkendegiver deltagelse eller forventning og deltagelse i mindst én af de anførte former, udvides gruppen til 51 procent.

Vi kan desuden påvise visse sammenhænge mellem elevernes samfundsbilleder, syn på demokrati og forventninger om deltagelse. De holdninger har ganske sikre sammenhænge med opdragelsesstil og samtaleforhold i hjemmet, der også smitter af på oplevelsen af skolen. En undersøgelse helt tilbage fra 1980 tydede dengang på, at skoletilfredshed har sammenhæng med interesse for det omgivende samfund, og at det særlig gælder for de elever, hvor interessen *ikke* er en selvfølge, de har med hjemmefra.

Ud fra en elitedemokratisk tænkning ligger det lige for at overveje, om skolen overhovedet skal forberede eleverne til et demokratisk samfund, fordi elitesegmentet er den elevgruppe, som relativt mindst har brug for skolen til det: Enten fordi elevernes sociale baggrund i forvejen står for en demokratisk opdragelse, der ligner skolens, eller fordi eleverne hjemmefra får en politiske opdragelse, der netop ikke gives af skolen. Den problemstilling er imidlertid dårligt empirisk belyst; det er uvist, hvilke elever der udgør den kommende politiske elite.

Men ud fra folkeskolens formål må man argumentere på følgende måde:

Skolens demokratiske forpligtelse vedrører *alle* elever. Skolens samfundsforberedende rolle er måske i virkeligheden af størst betydning for de elever, hvis baggrund ikke gør dem til selvskrevne deltagere i demokratiet. På baggrund af de unges deltagelsesforventninger – eller mangel på samme – må spørgsmålet derfor være, hvordan vi kan løfte skolens demokratiske opgave, så den bringes nærmere sit mål.

Forberedelse til demokrati?

Den anden overvejelse, som Koch-Ross diskussionen lægger op til, er netop, hvad en fyldestgørende forberedelse til et demokratisk samfundsliv består i. Hidtil har den Koch'ske samtale- eller procesdemokratiske position haft den kraftigste stemme. Men Ross' opdragelsesaspekter kan udvide perspektivet. Hovedindholdet i hans karakter- og intelligensmæssige aspekter – selvstændighed, fællesskab, ansvarsbevidsthed og kritisk tilegnelse – tænkes normalt sammen med samtale- og procesdemokratiet. Men i forlængelse af stof-aspektet er det nærliggende at pege på, at der må lægges mere vægt på elevernes kundskaber og færdigheder i forståelsen af, hvad det kræver at forberede eleverne til det samfundsmæssige demokrati, der jo i en række henseender ikke ligner skolens procesdemokratiske ideal. Der skal undervises mere i det demokratiske samfunds opbygning, institutioner og procedurer, fordi kvalificeret personlig stillingtagen kræver kvalificeret behandling af problemerne og betingelserne for at løse dem.

Men sagen kompliceres, hvis en sådan undervisning ses i sammenhæng med spørgsmålet om, hvordan elevernes demokratiske *engagement* udvikles.

Vores resultater fra Demokratiprojektet tyder på, at forståelse, holdninger og deltagelsesmotivation – *ikke* altid følges ad, og det bekræftes af andre undersøgelser, som peger på, at danske elever nok har demokratiske værdier, men at de har et tvetydigt forhold til at engagere sig personligt.^{vi}

Én måde at forholde sig pædagogisk til det er at fokusere på lærerrollens betydning. En anden er at fokusere på, hvordan indholdet i undervisningen kan bringes til at tale til eleverne og gribe dem.

Man kunne også spørge, om ikke elevrådsdemokrati kunne være en engagerende øvelse i de formelle demokratiske færdigheder. Her peger Jens P. Christiansen og Stefan Graf i artiklen >>*Hvad foregår der egentlig i elevrådet*<< imidlertid på interessante forskelle imellem lærernes og elevernes opfattelse af elevrådets opgave. Lærerne ser elevrådet didaktisk som en øvelse i demokrati med

henblik på fremtiden, mens eleverne ser elevrådets opgave som interessevaretagelse. Og lærernes opfattelse er, at elevrådet *ikke* skal beskæftige sig med undervisningen, men eleverne mener, at *også* undervisningen er et legitimt område for elevrådets arbejde. De divergenser lægger op til grundig overvejelse af elevrådets rolle i forberedelsen til demokrati.

Man kan gå to forskellige veje for at blive klogere på, hvordan den demokratiske opdragelse kan nå sit mål.

Man kan undersøge, hvilke sammenhænge der er mellem lærerens undervisning i demokratisk relevante samfundsspørgsmål og elevernes motivation til demokratisk deltagelse. Det kender vi ingen dokumenteret viden om.

Men spørgsmålet kan også gribes praktisk an: Gennem undervisning ud fra en flerstrengt demokrati-forståelse kan lærerne gøre flere erfaringer med, hvad der kan gøre et indhold så interessant og betydningsfuldt for eleverne, at de føler sig forpligtet ud over den konkrete situation. Og undervisningen skal *samtidig* med kvalificere deres forståelse af relevante handlebetingelser og -muligheder.

Under alle omstændigheder er der brug for, at skolens demokratiske opgave overvejes i lyset af spørgsmålet om, hvordan magt og folk fremover skal være forbundet.

ⁱ F.eks. Vagn Oluf Nielsen: *Ungdom og historie i Danmark*, 1998.

ⁱⁱ O. Korsgaard: *Hal Kochs tanker om det politiske i aktuel belysning*, Uddannelse 9, 2004.

ⁱⁱⁱ O. Korsgaard: *Kundskabskapløbet*, Kbh. 1999.

^{iv} J. E. Kristensen: *Folkeskolen og den demokratiske dannelse i et multikulturelt samfund*, Uddannelse 8, 2002.

^v N. Hækkerup: *Hvis ungdommen holder ud, venter magten*, Uddannelse 9, 2004.

^{vi} F.eks. J. Torney-Purta m.fl.: *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries*, Amsterdam 2001.